

HEGYI DOLORES:

ANATÓLIAI ELEMEEK A KALÓZKODÁS GÖRÖG SZÓKINCSEBEN

„Midőn a tengeri kereskedelem megélénkülésével az emberek egyre sűrűbben érintkeztek egymással, a hellének és a tengerpartokon vagy a szigeteken élő barbárok kalóztevékenységre adták a fejüket. Vezetőik a legelőkelőbbek voltak, akik részint saját érdekből, részint a szegények megsegítése érdekében támadtak meg és raboltak ki erődítményen vagy kisebb településekből álló városállamokat. Főleg ebből éltek, s nemcsak hogy nem szégyelték ezt a foglalkozást, hanem még büszkék is voltak rá” – írja Thukydidész (I. 5). A kalózkodást Aristotelész is a vagyonszerzés egyik ősi formájának tekinti, mely kiegészíti a halászatból, vadászatból és földművelésből származó jövedelmeket. Az anyagi javak a természet ajándékai az ember számára, azok bármilyen módon történő elsajátítása megengedett a fejlődés e korai szakaszán. (Aristotelész *Pol.* I. 8, 1256 a-b). Mivel a vagyonszerzés életszükséglet, s a háborúk is lényegében vagyonszerző vállalkozások, szükség van – e kor felfogása szerint – háborúkra, melyek sokszor alig különböznek a rajtaütésszerű kalóztámadásoktól.

Thukydidész és Aristotelész kijelentései nem csupán egy távoli múltra utalnak, hiszen a kalózkodás még az i. e. VI. században is előkelők által űzött, isteneknek tetsző cselekedet. Ennek legegységesebb bizonyítéka az az i. e. VI. század végéről származó samosi felirat, amely Héra istennő trónusába vésve maradt ránk, és amelyet egy bizonyos Aiakész vésetett oda¹. A szöveg a következőképpen hangzik:

Αείακης ἀνέδνηκεν ὁ Βρύσωνος : ὅς τῃ Ἥρῃ τὴν σύλῃν ἐπρησεῖν : κατὰ τὴν ἐπίστασιν,

A feliratot Curtius így fordította: „Es weihte Brysons Sohn Aiakes, der der Hera den Zehnten von allen Seegut eintrieb; denn er war Tempelpfleger.”² F. Bilabel fordításában pedig így hangzik: „Aiakes, Brysons Sohn weihte (das Denkmal) welcher für Hera die Kaperei ständing beitrete, zur Zeit seines Vorsteheramtes.”³

Aiakész Polykratész samosi tyrannosz rokona lehetett, hiszen ez a név az ő nemzetségében volt használatos, apja is ezt a nevet viselte.⁴ A kalózsákmány – *σύλη* – egy részéből, minden valószínűség szerint egy tizedéből felajánlott fogadalmi ajándék a kor szokása szerint a pártfogó istenséget, ez esetben Hérát illette. Samosz föld-

¹ W. DITTENBERGER: *Sylloge Inscriptionum Graecarum* I³. Leipzig 1915. No. 10.

² L. CURTIUS: *Samiaca I. Mitteilungen der deutschen Archäol. Inst. Athen. Abt. XXXI.* 1906. 151-165.

³ F. BILABEL: *Polykrates von Samos und Amasis von Aegypten.* Neue Heidelberger Jahrbücher 1934, 133.

⁴ H. BERYE: *Die Tyrannis bei den Griechen. II.* München 1967. 581-597; J. LABARBE: *Un putsch dans la Grèce antique: Polycrate et ses frères à la conquête du pouvoir.* *Ancient Society* 5 (1974) 21-41.

rajzi helyzete kedvező feltételeket teremtett a kalózkodás számára, hiszen ellenőrzése alatt tarthatta a Kyklasok forgalmát (Plut. *Quaest. Gaec.* 55).

A kalózkodás elterjedése a görögök körében valószínűleg az aegei vándorlás idején, a késő bronzkor végén, illetve a „sötét korszak” elején vehette kezdetét. A görögség, eredetileg szárazföldi nép lévén, nyilvánvalóan másoktól tanulta ezt a „mesterséget” s legalábbis részben az azzal kapcsolatos terminológiát. E szókincsből ránkmaradt néhány kifejezés, amely lehetőséget nyújt bizonyos történeti következtetések levonására.

Tekintsük tehát át mindenekelőtt a kérdéses kifejezéseket. Figyelemreméltó a már említett samosi feliraton is szereplő *sylé* szó eredete. Jelentései: «rablás, kalózkodás» és az ebből eredő javak. Magát a tevékenységet jelölő ige a görög nyelvben *sylaó* a latin nyelvben *spolio* alakban ismert, s azon szavak csoportjába tartozik, amelyeknek különböző nyelvekben feltűnő alakjai a szó kezdetén vagy egy *s~sp* vagy egy *s~sf* váltakozást mutatnak. Ez az ingadozás Pisani⁵ megfigyelése szerint a lyd eredetű jövevényszavaknál fordul elő. Így például a lyd főváros bennszülött neve *Sf'arda*, ezt az alakot az óperzsa nyelv *Sparda* alakban vette át, a görögök viszont *Sardis*, *Sardeis* formában használták. A lyd kifejezés a kisázsiai görögség közvetítésével kerülhetett a görög, s talán a tyrrhének közvetítésével a latin nyelvbe. E kifejezéssel függ össze Polykratés testvérének, Sylosónnak neve is.

Érdeklődésünkre tarthat számot a görög nyelv alapján nem értelmezhető *tegu* szó is, melyről Hézychios így ír: *τέγων· Λυδοὶ τὴν λησιήν*. Ebben az esetben a lyd csak közvetítő nyelv lehetett, a *tegu* jövevényszó végsősoron a hettita eredetű „lopni, rabolni” jelentésű *taia* ige származéka, s egy feltételezett indoeurópai **tajus* megfelelője lehet.⁶

Ugyancsak ebben az összefüggésben érdemelnek említést Phótios *kixas*, illetve Hézychios *kixalés* címszavai. Phótiosnál ezt olvashatjuk: *Κίζας· τοὺς ἐν ὀδῶ λησιάς*. Hézychiosnak pedig a következő információt köszönhetjük: *Κιζάλης· φῶρ, κλέπτει, ἀλαζών*. A két kifejezés közül a *kixalés* alak vezethet nyomra bennünket, az *-alla* suffixum ugyanis a nomen actoris képzésére szolgál a hettitában, következésképpen az alapszót is itt kell keresni⁷. Ez az alapszó minden bizonnyal a „gonoszat cselekedni” jelentésű *kešk* – ige, amelyből szabályosan képezhettek egy **keškalla* alakot. Ennek pontos megfelelői a görög *kixalés* és *kixallés* alakok, melyek közül az utóbbi vált általánossá. Ezzel kapcsolatban a közvetítő nyelv meghatározása lenne érdekes számunkra.

Mint a *Phórón Limén* földrajzi név is tanúsítja, a Hézychios által említett *phór* kifejezés „kalóz”-t is jelentett. Ugyanis ebben a Peiraieustól nyugatra fekvő kikötőben találtak gazdára a kalózsákmányból származó csempészáruk (Démostenés XXXV. 28, 53; Strabo IX. 1, 14 C 395).

Maguk a görögök kezdetben a *léstés* szót, illetve annak alakváltozatait alkalmazták a kalóz megjelölésére, mely a *leia*, *léia* vagy *léis* „zsákmány” jelentésű sza-

⁵ W. PISANI: Kleinasiatische Wörter und Laute im Griechischen und Latein. Die Sprache 5 (1959) 144.

⁶ G. NEUMANN: Untersuchungen zum Weiterleben hethitisches und luwisches Sprachgutes in hellenistischer und römischer Zeit. Wiesbaden 1961. 65-66.

⁷ NEUMANN: 63-64.

vakkal rokon. Az i. e. III. században tűnik fel az a kifejezés, melynek modern nyelvi alakjai máig használatosak különböző indoeurópai nyelvekben: a *peiratés*.⁸ Igei származékát, ugyancsak ezidőtájt olvashatjuk először a samsoni Durisnál *peira-teuein* alakban; (Schol. Eur. Hecabe 933). Hirtelen feltűnése és használatának gyors általánossá válása éppoly megmagyarázhatatlan, mint a szó nyelvi eredete. Az etymológiai vizsgálatok megpróbálták ugyan a *peira* 'kísérlet' és a *peirān* 'átkelni' jelentésű görög kifejezésekkel kapcsolatba hozni⁹, de nem kizárt az a lehetőség sem, hogy hellenisztikus kori jövevényszóval állunk szemben. A *léstés* megjelölés használatát mindenesetre Aristotelés korában már magukra nézve sértőnek érezték a kalózok, s helyette a *poristés* kifejezést részesítették előnyben (Aristot. *Rhet.* 1405a 25).

Anatóliai elemek feltűnése a kalózkodás görög terminológiájában egyáltalán nem meglepő jelenség, hiszen az effajta tevékenységnek ősi hagyományai voltak az anatóliai partok előtt s a szigetvilágban.¹⁰ Mindenekelőtt a lykek álltak ősidők óta rettegett kalózok hírében.¹¹ Komoly veszélyt jelentettek a görögök számára Skyros szigetének őslakói, a dolopsok (Thuk. I 98) és a thrák Chersonésos népe (Plut. *Kimón* 8; Plut. *Periklés* 19).

A veszélyeztetettek közül azonban hamarosan tanulékony követők lesznek. A görögök maguk is kalózként tűnnek fel az i. e. VIII. század második felében az asszír forrásokban, amint Kilikia és Észak-SzírIA partjait fosztogatják. Vállalkozásaikat olykor Anatólia bennszülött lakóival, például a károkkal együtt hajtják végre.¹² Ilyen körülmények között érthető, hogy e népek nyelve is hatást gyakorol a görög szókincs alakulására.

A krétai, majd a mykénéi tengeri hatalom összeomlása, a szilárd államszervezetek hiánya, a népek közötti kapcsolatok rendezetlensége a sötét korszak folyamán, mind-mind kedvező feltételeket teremtettek a kalózkodás fellendülése számára. A kalózkodás, rablás anatóliai jövevényszavai e zűrzavaros korszak emlékéét őrzik, s egyszersmind a nyelvi kontinuitás bizonyítékai az évezredforduló Anatóliájában.

DOLORES HEGYI

ANATOLISCHE ELEMENTE IM GRIECHISCHEN WORTSCHATZ DER PIRATERIE

Das Griechentum, ursprünglich ein kontinentalisches Volk hat „die Kunst“ der Seeräuberei von anderen Völkern erlernt. Sie tauchen als Seeräuber in den orientalischen Quellen zuerst in dem 8-ten Jh. v. u. Z. auf. Da die kleinasiatischen Küsten seit uralten Zeiten Schauplätze der Seeräuberei waren, ist es nicht überraschend, daß der diesbezügliche griechische Wortschatz einigen anatolischen Elemente enthält. Die Lehnwörter - *sylé, tegu, kixallés*, (vielleicht später *peiratés*) - bewahren das Andenken an den ersten gemeinsamen griechisch-anatolischen Unternehmungen des „dunklen“ Zeitalters.

⁸ DITTENBERGER: *Sylloge*³ No. 521.

⁹ H. A. ORMEROD: *Piracy in the Ancient World*. Liverpool-London 1924. 59-60.

¹⁰ ORMEROD: 80-107; MARÓTI E.: A délosi rabszolgapiac és a kalózkodás. *AntTan* 9 (1962) 1-12.

¹¹ O. TREUBER: *Geschichte der Lykier*. Stuttgart 1887. 89-90.

¹² HEGYI D.: Görögország és a Földközi-tenger keleti partvidéke az archaikus korban. In.: *Az antik társadalomtörténet problémái*. Opera Fac. Phil. Univ. de Ludovico Kossuth nom. 5. Debrecen 1982. 31-48.